

AMIR SHOHMUROD O'TKAZGAN ISLOHOTLARNING OMILLARI VA ULARNING AHAMIYATI

Xasanov Murod Gaybullayevich

Assistanti Sh.Rashidov nomidagi SamDU Tarix fakulteti

“Samarqand tamadduni tarixi” kafedrası

Annotatsiya

Mazkur maqolada Amir Shohmurodning Buxoro davlatining taxtga kelishi, Amir Shohmurod hukmronligi davrida olib borilgan islohotlari, uning Buxoro amirligi ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit soʻzlar: Amir Shohmurod, Buxoro, Samarqand, Buxoro, bekliklar, ijtimoiy hayot, iqtisodiyot, tanga zarbi, pul-moliya islohoti, harbiy islohot, qozi askar, maʼmuriy islohot, soliqlar.

Аннотация.

В статье рассматривается вступление Амира Шахмурада на престол Бухарского государства, реформы, проведенные в период правления Амира Шахмурада, и его значение в социально-экономической жизни Бухарского эмирата.

Ключевые слова: Амир Шахмурад, Бухара, Самарканд, Бухара, беки, общественная жизнь, экономика, чеканка монет, денежно-финансовая реформа, военная реформа, кази аскар, административная реформа, налоги.

Annotation

This article discusses the accession of Amir Shahmurad to the throne of the Bukhara state, the reforms carried out during the reign of Amir Shahmurad, and his importance in the socio-economic life of the Bukhara emirate.

Keywords: Amir Shahmurad, Bukhara, Samarkand, Bukhara, beks, social life, economy, coinage, monetary and financial reform, military reform, qazi askar, administrative reform, taxes.

International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health

Hosted online from Jakarta, Indonesia

Website: econfseries.com

30th June, 2025

Amir Shohmurod hukmronligining dastlabki yilidayoq mamlakatda bir qancha siyosiy o'zgarishlarni amalga oshirdi va davlat ahamiyatiga molik muhim islohotlar o'tkazdi. Xo'sh bu qanday islohotlar va ularni nega amalga oshirildi? Amir Shohmurod markazlashtirish siyosatini muvaffaqiyatli amalga oshirish va davlatni rivojlantirish maqsadida davlat va xalq ehtiyojlarini o'rganib chiqib islohotlar o'tkazadi.

Amir Shohmurod o'tkazgan islohotlar quyidagilar:

1. Pul islohoti;
2. Ma'muriy islohot;
3. Harbiy islohot;
4. Sud-huquq islohoti.

Bu islohotlar o'tkazilishining o'ziga xos alohida sabablari bo'lsada, ularning mazmun-mohiyati — davlatni markazlashtirish va ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy sohalarni tiklashdan iborat edi [1]. Amir Shohmurod pul, ma'muriy, harbiy islohotlarini hukmronligining dastlabki yilida o'tkazdi, sud-huquq islohotini 1787-yilda o'zini rasman amir deb e'lon qilganidan so'ng o'tkazdi.

Yuqorida keltirib o'tilgan Amir Shohmurodning islohotlaridan pul islohoti tarixda ko'p mashhur bo'ldi. Amir Shohmurod mang'itlar sulolasi vakillari orasida birinchi bo'lib yangi pul sistemasiga asos soldi, u 1785-1800-yillar davomida to'la qimmatga ega bo'lgan "ashrafi" yoki tillo deb nomlangan oltin tanga, kumush va mis pullarni zarb qildi. Bu an'ana butun Buxoro amirligi hukmronlik qilgan davrdan boshlab, Buxoroda tanga pullarni zarb qilish to'xtatilgan 1904-1905 yillargacha davom etdi. 1785-yilga qadar Buxoro davlatida ashtarxoniylar zarb etgan tarkibida aralashmasi ko'p va sof bo'lmagan kumush tangalar muomilada bo'lib kelgan. Mazkur tangalarning ko'rinishi to'la yumaloq bo'lmagan shaklda va tanganing faqat markaziy qismidagi yozuvlarga qisman o'qilishi mumkin bo'lgan[2].

Amirlik aholisining barcha qatlami eski siyqa tangalardan charchab, qiymati yuqori tangalarga anchadan beri ehtiyoj sezib kelayotgan edi. Chunki ashtarxoniylar davrida zarb qilingan tangalar o'z qiymatini yo'qotib bo'lgan, bu esa o'z navbatida savdo-sotiq, hunarmandchilik va qishloq xo'jaligi kabi sohalarning rivojlanishiga juda salbiy ta'sir ko'rsatyotgan edi. Xuddi mana shu vaziyatdan Amir Shohmurod unumli foydalanadi, ashtarxoniy Abdulg'ozixon qo'llab-quvvatlashi orqali pul

International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health

Hosted online from Jakarta, Indonesia

Website: econfseries.com

30th June, 2025

islohotini o'tkazadi. Amir Shohmurod "Amir Doniyol" nomi ostida ilk tangalarini sof oltin va kumushdan zarb ettiradi. Umuman olganda Amir Shohmurod butun hukmronligi davomida faqat otasi nomidan tangalar zarb etishni buyurgan, o'z ismini tangalar hamda xutbada keltirilishini taqiqlab quygan. Aslida o'sha davrning hukmronlik qonun-qoidasiga ko'ra, pul zarb etishga faqat chingiziy avlodidan bo'lgan xongina haqli bo'lgan. Abdulg'ozixonning "ruxsati" bilan mang'itlar sulolasiga tegishli dastlabki tangalarini zarb etishga erishgan Amir Shohmurod markazlashtirish siyosatini amalga oshirishdagi birinchi dadil qadamni tashladi. U zarb etgan tangalarni oddiy xalq: hunarmandlar, dehqonlar, savdogarlar, chorvadorlar, shuningdek unchalik katta bo'lmagan zodagonlar qatlami ham mone'lik qilmasdan qabul qildi va tez orada butun amirlik bo'ylab faqat ashrafi tangalar amalda muomilaga kirdi. Shunday qilib, amirlikdagi ko'pchilik mahalliy qabilalar mang'itlar sulolasi hukmronligini tan olishdi.

Manbalarda keltirilishicha, Doniyolbiy otaliq tabiatan samimiy va ko'nglibo'sh inson bo'lsada, hukmdor sifatida obro'siz bo'lgan. Amir Shohmurod esa otasining ismidan pul zarb etishdan foydalanib, shu yo'l bilan o'z otasining siyosatdagi mavqeini oshirish orqali ya'ni g'oyaviy tomonlama mang'itlar sulolasi hukmronligini mustahkamlashga harakat qilgan. Amir Shohmurod zarb ettirgan barcha tangalarda "Amir Doniyol" deb yozilgan, lekin aslini olganda Doniyolbiy amir emas balki otaliq lavozimida bo'lgan. Amir Shohmurod otasining ismi oldiga amir so'zini quyib pul zarb ettirishi maqsadlaridan biri o'zini amirzoda ekanligini va shu davlatning qonuniy egasi ekanligini hammaning ongiga singdirish edi. O'zining nomidan nega tanga zarb etmaganini so'fiylikka sodiqligi bilan izohlash mumkin [3].

Amir Shohmurodning tangalari mamlakat bo'ylab tez tarqalishiga yana bir sabab, amir har bir shaxsning kumush tangalarni o'zi mustaqil zarb qilishiga sharoit yaratib berishidir. Fuqarolar esa o'z navbatida foiz hisobida bu ishi uchun davlat xazinasiga foydasiga haq to'lashi ham kerak edi.

Amir Shohmurod zarb ettirgan tangalar vazni, yuza o'lchovi, probasi, zarb etish texnikasi, unda qayd etilgan yozuvlari bilan oldingi eski tangalardan keskin farq qilgan. Amir Shohmurodning dastlabki tangalari sof kumushdan bo'lgan, 1787-yildan sof oltin tangalar zarb etilib, muomilaga kiritilgan, faqatgina hukmronligining

International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health

Hosted online from Jakarta, Indonesia

Website: econfseries.com

30th June, 2025

so'nggi yillarida misdan tangalar zarb ettirgan. Amir Shohmurod davrida zarb etilgan bitta tanganing og'irligi 7/10 misqolni ya'ni 3,36 grammni, yuza o'lchami 9/10 dyuym ya'ni 25,4 smni tashkil etgan. Buxoro amirligida oltin tangalar "tillo" yoki "ashrafi", kumush tangalar "tanga", mis tangalar esa "fulus" yoki "pul" deb atalgan, 1 tillo 22 tangaga, 1 tanga 50 pulga teng bo'lgan [4].

Amir Shohmurod o'tkazgan pul islohoti natijasida mamlakatning ichki va tashqi savdosi oldingi davrdan sezilarli darajada ancha o'sdi, bu esa hunarmandchilik va qishloq xo'jaligi rivojiga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatdi. Amir Shohmurod tangalarining ko'p miqdorda zarb etilishi oltin va kumush tanqisligiga olib keldi, lekin buxorolik savdogarlarning sa'y harakatlari bilan chetdan katta miqdorda oltin va kumush olib kelishi natijasida bu muammo o'z vaqtida deyarli hal bo'lgan.

Amir Shohmurodning ma'muriy islohoti ham hukmronligining dastlabki yilida o'tkazildi. Bu islohotning mohiyati shundaki, bunda ashtarxoniylar davrida ta'sis etilgan mavjud lavozimlar o'rganib chiqilib, davlat ehtiyojiga qarab saralanib, ortiqcha lavozimlar bekor qilingan, yuqori lavozim va mansablarning vakolatlari doirasi qisqartirilgan, umuman saroyning yirik amaldorlari hukmdorga bo'y so'nishi lozimligi qonuniy hujjat bilan aniq qilib quyilgan. Ma'muriy islohotni tez va oson o'tkazish uchun Amir Shohmurod otasi Doniyol otaliq davridan Buxoroda qozikalonlik qilib kelgan Nizomiddin Sayyid va Davlat qo'shbegilarni o'z qo'li bilan qatl etadi. Birinchidan, ular Amir Shohmurodga qarshi ochiqdan ochiq harakat qilishgan. Saroydagi dushmanlardan xolos bo'lmay turib, markazlashtirish siyosatini yuritib bo'lmas edi. Ikkinchidan, ma'muriy islohot amalga oshirilishida ular halaqit berishi, agar islohot salbiy natija bilan tugasa Amir Shohmurod mavqeiga putur yetishi mumkin edi. Uchinchidan, ular yuqori davlat lavozimida turib butun faoliyati davomida juda ko'p shariatga zid keladigan ishlar bilan shug'ullanishgan va ular o'sha davrning qonunlariga muvofiq o'lim jazosiga loyiq edi va bunday hukmni Amir Shohmurodning o'zi chiqarib, o'zi ijro etdi. Ma'muriy islohot o'tkazishda Amir Shohmurod ehtiyotkorlik va qattiqqo'llik bilan yondashadi, chunki aynan shu islohot uning keyingi faoliyatini belgilab berishi mumkin edi.

International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health

Hosted online from Jakarta, Indonesia

Website: econfseries.com

30th June, 2025

Amir Shohmurod davlat lavozimidagilarning ko'pchiligini o'zining ishonchli kishilari bilan almashtiradi. Ma'muriy islohotni o'tkazish orqali Amir Shohmurod o'zi istagan muhitga, qo'llab-quvvatlovchi kuchga ega bo'ldi, bundan tashqari bimalol markazlashtirish siyosatini amalga oshirish imkoniga ega bo'ldi. Shu sababli Amir Shohmurod 1785-1787 yillar davomida butun davlatni qo'l ostida birlashtirdi, o'zining cheklanmagan hokimiyatini o'rnatdi va bimalol o'zini rasman mamlakatning yagona hukmdori amir deb e'lon qila oldi. Oqilona ma'muriy islohot o'tkazilishi o'sha davr uchun juda ham zarur edi. Chunki ko'pgina amaldorlar axloqsiz va jinoiy ishlar bilan shug'ullanishgan, davlatning taraqqiyotiga to'sqinlik qilishgan, hatto ba'zida davlat xazinasini ham talashgan, eng yirik amaldorlarning vakolati kengayib, xon siyosatiga bevosita qo'rqmasdan aralashib turishgan. Davlat uchun keragi bo'lmagan lavozimlar ham mavjud bo'lib, davlat xazinasiga faqat ziyon keltirgan. Ana shunday salbiy holatlar Amir Shohmurodning ma'muriy islohoti o'tkazilishi natijasida bartaraf etildi, hamda davlatda tartib va adolat o'rnatildi.

Markazlashtirish siyosatini amalga oshirishda Amir Shohmurod uchun tartibli va qudratli qo'shin zarur edi. Shuning uchun amirlikda 1785-yilda harbiy islohot o'tkaziladi. Bu islohotga ko'ra amirlik qo'shini intizomi bo'yicha yangi qonunlar ishlab chiqildi, harbiy bo'linmalarga bo'linish, jangovar saf tortish va boshqalar bo'yicha yangi tartiblar o'rnatildi. Bundan tashqari yangi qurol-yarog'lardan foydalanish yo'lga qo'yildi. Amirning shaxsan o'zi barcha harbiy boshliq va askarlar bilan suhbatda bo'lib, qo'shinda mavjud kamchiliklarini aniqlab, bartaraf etdi. Doniyolbiy otaliq davrida davlat qo'shiniga ko'plab imtiyozlar va yer-mulk ajratilgan edi, shunga qaramay "siylangan" lashkar ishonchni to'la oqlamay kelgan. Harbiy islohot natijasida o'z burchiga sodiq bo'lmagan ma'suliyatsiz harbiy boshliq va askarlar lavozimlaridan chetlashtirilgan, ularning davlat tomonidan berilgan yer mulkka bo'lgan huquqlari bekor qilingan,

Amirlik qo'shini asosan otliq askarlardan iborat bo'lib, bu qo'shin navkarlar va qoracherikdan tuzilgandi. Qo'shin to'p, qilich, pilta miltiq, nayza va o'q-yoy bilan qurollangan. Harbiy yurishlarga amirning o'zi qaror qilsada, lekin bu qaror majlisda muhokama qilinib, keyin aniq bir fikrga kelingan. Harbiy yurishlarning ko'pchiligini Amir Shohmurodning o'zi boshqargan. Harbiy yurish yo'naltirilgan

International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health

Hosted online from Jakarta, Indonesia

Website: econfseries.com

30th June, 2025

hudud mukammal o'rganilib, keyin harbiy rejalar tuzilib, vazifalar taqsimlangan. Shuni ham ta'kidlash lozimki Amir Shohmurod jang vaqtida umuman sovut, dubulg'a kabi harbiy kiyim kiyimagan va qurollardan foydalanmagan, oddiy musulmon kiyimida jangni kuzatgan.

Amir Shohmurod garchi harbiy sarkarda bo'lmasada, oliy harbiy boshliq sifatida mavqei juda ham baland bo'lgan, mana shu narsa qo'shindan muammosiz foydalanish imkonini bergan edi. Amir Shohmurod lashkarining haqiqiy egasi bo'lgan, uning buyruqlari so'zsiz bajarilgan. Harbiy islohot o'tkazilishi o'zini oqladi va Amir Shohmurodning muvaffaqiyatli harbiy yurishlar qilishini ta'minladi. Tom ma'noda harbiy islohot amirlikning qo'shini kuchiga kuch qo'shgan edi. Amir Shohmurod har tomonlama o'ta tadbirkor va aqlli hukmdor bo'lgani bois o'zi istagandek uyushgan harbiy qo'shinga ega bo'ldi va undan oqilona foydalana oldi. Shu qo'shin orqali Shahrisabz va O'ratepaday mustaqil hokimlilar, Karmana, Urgut, Jizzaxdagi isyon ko'targan mahalliy zodagonlar qarshiligi bo'yso'ndirildi, Afg'on podsholigi bosib olgan viloyatlar qaytarib olindi, Marv va Balx zabt etildi. Bularning barchasi qariyb 5-yil ichida amalga oshirildi va natijada markazlashtirish siyosati muvaffaqiyatli tugadi. Faqat Eronning Xuroson viloyati uchun jang chegara hududlari va Mashhad atrofini talash, o'ljalar bilan Buxoroga qaytib ketish bilan tugagan xolos.

Amir Shohmurodning Xurosonni egallashga qaratilgan harakatlari muvaffaqiyatsizlikka uchrab, hudud zabt etilmay qolgan. Albatta harbiy yurishdan tashqari mamlakatning ichki siyosatini yuritish, ijtimoiy va madaniy hayotni ko'tarish, qishloq xo'jaligini tiklash, ichki va tashqi savdo-sotiqni rivojlantirish kabi ishlar amirdan ko'p ma'suliyat va vaqtni talab qilgan. Xullas, Amir Shohmuroddek islohot o'tkazib, ijobiy natijalarga ega bo'lgan hukmdorlar o'zbek davlatchiligi tarixida kam uchraydi.

Endi Amir Shohmurod o'tkazgan sud-huquq tizimidagi islohotga e'tibor beradigan bo'lsak, bu islohot 1787-yilda shariat qonunlari davlat qonunlari darajasiga chiqarilgandan so'ng o'tkazildi. Albatta bu islohot shariat bilan bevosita bog'liq bo'lib, islohotga ko'ra fuqarolarning barcha huquqlari va da'volari shariat asosida ko'rib chiqilishi amir tomonidan kafolatlangan. Amir Shohmurod tomonidan o'tkazilgan sud-huquqiy islohotlarning muhim jihati shundaki, bu davrga

International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health

Hosted online from Jakarta, Indonesia

Website: econfseries.com

30th June, 2025

kelib qozining hukmidan norozi bo'lgan taraf qozikalonga yoki amirga shikoyat qilish huquqiga ega bo'ldi. Qozikalonga yoki amir nomiga yozilgan shikoyatnoma o'rganib chiqilib, qozining hukmini asosli ravishda qozikalon bekor qilishi hamda qozikalon qarorini faqat amir bekor qilishi mumkin edi.

Amir Shohmurod tomonidan o'tkazilgan sud-huquqiy islohotlar o'sha vaqtda nafaqat Buxoro Amirligida, balki boshqa xonliklarda ham sud va sudlovni ijobiylashtirish uchun ulkan qadam edi. O'z navbatida Amir Shohmurod sud idoralarining qayta tuzilishi, tashkil topishi va quyi sud idoralari qozilarning tayinlanishi kabi yangiliklarni amalga oshirgan edi [5]. O'sha davrda sud idoralarini isloh qilish maqsadida Amir Shohmurodning bevosita tashabbusi bilan qirq a'lamdan ya'ni qonunshunoslardan iborat tarkibda oliy sud qozixona palatasi tuzildi. Usha palataning a'zolari, ya'ni qonunshunoslar shariat qonun qoidalari, Amir Shohmurod tomonidan tuzilgan qoidalar to'plami asosida quyi sud idoralari qozilarining hukmidan norozi bo'lib yozilgan arz va shikoyatnomalarni ko'rib chiqar edilar. Amir Shohmurod tomonidan o'tkazilgan sud-huquqiy islohotlarining yana bir muhim yangiligi, bu oliy sud palatasida qirq a'lam ya'ni qonunshunoslar ishtirokida ko'rilayotgan arz yoki shikoyatnomada da'vogarning shaxsan o'zi ishtirok etishining talab qilinishi bo'ldi. Shunday qilib, Amir Shohmurod davrida Buxoro Amirligida yangi sud tizimi: qasaba (kattaroq qishloq), tuman qozilari, Bosh qozi va qirq a'lam sudi vujudga kelib, eng oliy qozi amirning o'zi edi.

Amir Shohmurodning sud-huquq tizimidagi islohotining diqqatga sazovor jihati shundaki, islohotga ko'ra, hatto qullar ham o'z xo'jayinlari ustidan qozilarga arz qilishi mumkin bo'lgan. Shundan ko'rinib turibdiki, islohot o'ziga xos adolat va demokratik tamoyillarga asoslangan. Umuman, Amir Shohmurodning ichki siyosati markazlashtirish mazmunida bo'lsada, unda xalqparvarlik va insonparvarlik jihatlari ko'p ko'zatish mumkin. Shariat huquqi asosida Shohmurod tuzgan qoidalar to'plami diqqatga sazovordirki, uni izlab topish va ilmiy jamoatchilikka yetkazish olimlarimiz oldidagi vazifalardan biri bo'lib turibdi. Chunki biz O'zbekistonda hukm surgan sulolalardan chiqqan davlat boshliqlari qo'li bilan tuzilgan qoidalar to'plamlarini juda kam uchratamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. [https://ru.wikipedia.org/wiki/ Шахмурад](https://ru.wikipedia.org/wiki/Шахмурад)
2. Ernazarova T., Kochnev B. Coins of the past. Tashkent Publishing House "Fan" 1977. 42-p
3. M.Khasanov. THE SECOND HALF OF THE XVIII CENTURY AND IN THE MIDDLE OF THE XIX CENTURY IN THE BUKHARA EMIRATE COINAGE AND ITS SOCIO-ECONOMIC SIGNIFICANCE. PJAEE, 17 (7) (2020), 7698-7707 p.
4. M.Khasanov. THE SECOND HALF OF THE XVIII CENTURY AND IN THE MIDDLE OF THE XIX CENTURY IN THE BUKHARA EMIRATE COINAGE AND ITS SOCIO-ECONOMIC SIGNIFICANCE. European Scholar Journal (ESJ) Available Online at: <https://www.scholarzest.com> Vol. 2 No. 4, April 2021, ISSN: 2660-5562, 173-175 p.
5. Shamsutdinov R. "Vatan tarixi" 2-jild, T.; 2012 . 193-b.